

XRISTIANLIK VA ISLOM, DINSHUNOSLIK NUQTAI NAZARIDAN QIYOS

Narziyev Shohruzjon Ma'ruf o'g'li

*Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti
Samarqand filiali*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada xristianlik va islom dinlari dinshunoslik nuqtai nazaridan qiyosiy tahlil qilinadi. Har ikki dinning asosiy aqidaviy tamoyillari, ibodat tizimlari, diniy amaliyot va axloqiy qadriyatlari solishtirilib, ularning tarixiy shakllanishi va insoniyat taraqqiyotiga ta'siri yoritiladi. Maqolada dinshunoslikdagi tarixiy, empirik va fenomenologik yondashuvlar asosida tahlil yuritiladi. Xristianlik va islom o'rtasidagi umumiylik va tafovutlar ilmiy asosda ko'rsatilib, ularning bugungi davrdagi madaniy va ijtimoiy ahamiyati haqida xulosa chiqariladi.*

Kalit so'zlar: *Dinshunoslik, xristianlik, islom, aqida, ibodat, ilohiyot, qiyosiy tahlil, tarixiy yondashuv, empirik yondashuv, fenomenologiya, diniy tizim.*

Dinshunoslik insoniyat tarixining turli bosqichlarida shakllangan diniy tizimlar, ularning ijtimoiy, madaniy va ma'naviy hayotdagi o'rnini o'rganuvchi muhim ilmiy sohaga aylangan. Ushbu fan nafaqat diniy e'tiqodlarning mohiyatini tahlil qiladi, balki ular orasidagi o'xshashlik va tafovutlarni ham aniqlash orqali dinga nisbatan obyektiv va ilmiy yondashuvni shakllantiradi. Shunday yondashuv doirasida xristianlik va islom dinlari qiyosi muhim mavzulardan biridir. Xristianlik va islom dunyoning eng yirik dinlaridan hisoblanadi. Ular o'z e'tiqodiy asoslari, tarixiy shakllanishi, ilohiyotga yondashuvi hamda axloqiy qadriyatlari bilan dunyo aholisining katta qismini qamrab olgan.

Har ikkala din ham yagona Xudoga ishonishga asoslangan, ammo bu e'tiqodda ifodalangan g'oyalar va marosimlarda muayyan farqlar mavjud. Shu bilan birga, ularning paydo bo'lgan davri, tarqalish geografiyasi va ijtimoiy jarayondagi ishtiroki ham o'ziga xos tahlilni talab qiladi. Mazkur maqolada xristianlik va islom dinlari dinshunoslik nuqtai nazaridan qiyosiy tahlil qilinadi. Ularning aqidaviy, ibodat, axloqiy va ijtimoiy jihatlarini solishtiriladi hamda har ikki dinning umumiy va farqli jihatlarini yoritiladi. Dinshunoslikdagi empirik, tarixiy va fenomenologik yondashuvlar asosida mazkur ikki din o'rtasidagi munosabatlar ham tahlil etiladi.

Xristianlik va islom diniy tizimining umumiy xususiyatlari: Xristianlik va islom dinlari tarixan turli geografik hududlarda shakllangan bo'lsa-da, ular yagona Xudoga e'tiqod qiluvchi, vahiy asosidagi semitik dinlar sirasiga kiradi. Har ikkala din ham insoniyatga hidoyat yo'lini ko'rsatish, axloqiy poklikka chorlash va ijtimoiy adolatni ta'minlash kabi asosiy vazifalarni o'z oldiga qo'ygan. Bu jihat ularni boshqa diniy tizimlardan ajratib turadi. Xristianlik eramizning birinchi asrida Falastin hududida, yahudiylar asosida paydo bo'lgan. Bu dinning markazida Iso Masih (Iisus) shaxsiyati turadi. U nasroniylar tomonidan Xudoning O'g'li, najotkor sifatida qabul qilingan. Iso Masihning hayoti, faoliyati va ta'limotlari «Yangi Ahd» kitobida bayon qilingan. Islom dini esa VII asrda Arabiston yarim orolida Muhammad payg'ambar (s.a.v.) orqali yoyilgan bo'lib, musulmonlar uni eng so'nggi va to'liq vahiy sifatida qabul qilishadi. Qur'oni karim bu dinning asosiy manbasi hisoblanadi. Ikkala din ham vahiyga asoslanadi: xristianlikda Muqaddas Kitob — «Eski Ahd» va «Yangi Ahd»dan iborat bo'lsa, islomda Qur'on va hadislar asosiy manba hisoblanadi. Ular har ikkalasida ham ilohiy kalom sifatida qadrlanadi, ammo yozilish shakli va tuzilishida farqlar mavjud. Qur'on Muhammad (s.a.v.) orqali ilohiy tarzda nozil qilingan bo'lib, musulmonlar uni Xudoning so'zining so'zma-so'z ifodasi deb bilishadi. Xristianlikda esa Muqaddas Kitob ilhom asosida insonlar tomonidan yozilgan deb qoraladi [1,B.62].

Axloqiy jihatdan ham xristianlik va islom insoniy fazilatlarini, mehr-oqibat, kechirimlilik, halollik va poklikni targ'ib qiladi. Har ikkala din ham insonni komil bo'lishga, jamiyatda yaxshilik qilishga chorlaydi. Bu jihat ularni birlashtirsa-da, amaliyotda bu qadriyatlarni shakllantirish va bajarish usullari turlicha bo'lishi mumkin. Shuningdek, ijtimoiy masalalarga yondashuvda ham o'xshashliklar mavjud. Masalan, ikkalasi ham sadaqa, muhtojlarga yordam berish, oilaviy qadriyatlarni asrashni muhim deb hisoblaydi. Biroq, islomda ijtimoiy adolat va iqtisodiy tenglikka oid hukmlar yanada batafsil belgilangan: zakot, miras qonunlari, moliyaviy muomalalar bo'yicha qat'iy ko'rsatmalar mavjud [2,B.104]. Tarixiy jarayonda bu ikki din dunyoga keng tarqaldi va turli madaniyatlar bilan uyg'unlashdi. Xristianlik Yevropa, Amerika va Afrika qit'alarida kuchli ijtimoiy ta'sirga ega bo'lsa, islom Markaziy Osiyo, Yaqin Sharq, Janubiy Osiyo va Afrikada keng tarqalgan. Ularning kengayishi esa siyosiy, iqtisodiy va madaniy o'zgarishlarga ham sabab bo'ldi.

Aqidaviy va ibodat tizimlaridagi farqlar: Xristianlik va islom dinlari o'rtasidagi farqlarni tahlil qilganda, avvalo ularning aqidaviy asoslari va ibodat tizimlari e'tiborga olinadi. Har ikkala dinning markazida Xudo tushunchasi turadi, ammo bu tushuncha va unga bo'lgan e'tiqod, shuningdek, ibodatlarning shakllanishi, o'zaro farqlarni ko'rsatadi.

Xudo tushunchasi: Xristianlikda Xudo uch shaxslikda mavjud bo'lib, ular: Xudo-Ota (Yaratgan), Iso Masih (O'g'il), va Muqaddas Ruh (Ruh)dan iboratdir. Bu tushuncha «Triyade» deb ataladi. Xristianlar bu uchlikni birlashgan, lekin o'zaro farqli shaxslar sifatida qabul qiladilar. Iso Masih Xudoning O'g'li sifatida, inson bo'lib dunyoga kelgan va odamlarning gunohlarini kechirish uchun qurbon bo'lgan [3,B.56]. Islomda esa Xudo yagona, mutlaq va tengsizdir. Musulmonlar Xudoni yagona, hech kimga o'xshamaydigan, barcha sifatlarining mutlaq bo'lishiga ishonadilar. Islomda Triyade tushunchasi rad etilgan, chunki Xudo bir, yagona bo'lishi kerakligi qat'iy ta'kidlangan [4,B.112].

Ibodot tizimi: Xristianlikda ibodat tizimi Iso Masihning hayoti va faoliyatiga asoslangan. Xristianlar Iso Masihni najotkor sifatida tan olishadi va unga iltijo qilishadi. Ibodatlar, asosan, Muqaddas Kitobdagi oyatlar asosida o'qiladi. Masalan, «Otangizga ibodat qilishda biz Iso Masih orqali murojaat qilamiz» degan tushuncha mavjud. Islomda esa ibodatlar to'g'ridan-to'g'ri Xudoga, ya'ni Allohga bo'ladi. Musulmonlar har kuni besh mahal namoz o'qib, Xudoga ibodat qiladilar. Namozlarning o'ziga xosligi shundaki, ular to'liq tarzda arab tilida o'qiladi va har bir harakatning ma'nosi bor [5,B.79].

Sunnat va marosimlar: Xristianlikda asosiy marosimlardan biri — suvda olib boriladigan Xristianlikka qabul qilish marosimi (baptizma). Bu marosimda kishi Iso Masihning nomi bilan suvga cho'kib, Xudoning O'g'li bilan bog'lanadi. Islomda esa eng muhim marosim — sunnat (tahorat) va namoz bo'lib, ular musulmonlarning diniy yashash tarzining ajralmas qismi hisoblanadi. Shuningdek, Islomda Ramazon oyida ro'za tutish va Haj kabi yirik marosimlar mavjud [6,B.143].

Qonun va axloqiy qadriyatlar: Xristianlikda muhim axloqiy qoidalar Iso Masihning ta'limotiga asoslanadi. Bu qoidalar mehr-muhabbat, kechirimlilik, inson huquqlarini hurmat qilishga chaqiradi. Islomda ham axloqiy qadriyatlar Muhammad payg'ambarning hadislarida keltirilgan. Ikkala din ham adolat, halollik va xayrli ishlarni bajarishga chaqiradi. Ammo, islomda ijtimoiy adolatni ta'minlashga oid aniq ko'rsatmalar mavjud, masalan, zakot va meros qonunlari [7,B.131].

Dinshunoslikdagi yondashuvlar orqali qiyosiy tahlil: Dinshunoslik — diniy tizimlarni o'rganadigan ilmiy soha bo'lib, uning vazifasi turli dinlar va ularning o'zaro aloqalarini, shuningdek, ularning jamiyatga ta'sirini tahlil qilishdan iboratdir. Xristianlik va islomni o'rganishda dinshunoslikda bir nechta asosiy yondashuvlar mavjud bo'lib, ular har ikki dinning xususiyatlarini taqqoslashda muhim rol o'ynaydi.

Tarixiy yondashuv: Tarixiy yondashuv dinlarni o'z tarixiy rivojlanish jarayonida ko'rib chiqadi. Xristianlik va islom dinlari o'z tarixiy sharoitlariga qarab shakllangan va taraqqiy etgan. Xristianlik Rim imperiyasi davrida davlat dini sifatida qabul qilindi va u o'z tarixida ko'plab siyosiy va madaniy o'zgarishlarga sabab bo'ldi. Islom esa Muhammad payg'ambar (s.a.v.)ning eng so'nggi vahiyni qabul qilishi va uni keng tarqatishi natijasida o'zining tarixi va rivojlanishiga ega bo'ldi. Tarixiy yondashuv, shuningdek, bu ikki dinning bir-biriga qanday ta'sir ko'rsatganini, jumladan, diniy qo'zg'olonlar, dinlararo munosabatlar, va madaniyatlar orasidagi aloqalarni ham o'rganadi [8,B.94].

Sotsiologik yondashuv: Sotsiologik yondashuv dinlarni jamiyatdagi roli va ahamiyati nuqtai nazaridan tahlil qiladi. Xristianlik va islom dinlari o'z jamoalariga, shuningdek, jamiyatdagi siyosiy, iqtisodiy va madaniy jarayonlarga ta'sir o'tkazgan. Xristianlik Yevropa va Amerika qit'alaridagi jamiyatlarni shakllantirishda muhim rol o'ynagan bo'lsa, islomning ta'siri, ayniqsa, Markaziy Osiyo va Yaqin Sharq mintaqalarida sezilarli bo'lgan. Dinlar jamiyatda axloqiy qadriyatlarni, huquq tizimlarini va ijtimoiy munosabatlarni shakllantirishga yordam beradi [9,B.68]. Xristianlikda, masalan, «adolat» tushunchasi bo'yicha yirik ijtimoiy nazariyalar shakllangan bo'lsa, islomda ijtimoiy adolatning amaliy qoidalari, ayniqsa, zakot va miras qonunlari orqali belgilangan.

Madaniyatshunoslik yondashuvi: Madaniyatshunoslik yondashuvi dinlarni o'z madaniyatlaridagi o'rni, san'at, adabiyot, me'morchilik va boshqa madaniy jihatlarni tahlil qilish orqali o'rganadi. Xristianlik va islom, o'z navbatida, san'at va adabiyotda o'z izlarini qoldirgan. Xristianlikning Yevropadagi san'ati va me'morchiligi, masalan, gotika va renessans davrlarida o'z ifodasini topgan. Islomda esa, xususan, arxitektura, tasviriy san'at va adabiyotda o'ziga xos uslublar shakllangan. Islomda rasmlarning, tasvirlarning ko'plab diniy taqiqlari bo'lsa-da, arabeska va mushahhad rasm chizish san'ati rivojlangan. Har ikkala dinning madaniy xususiyatlari o'ziga xos va ajralib turadi [10,B.145].

Psixologik yondashuv: Psixologik yondashuv dinning inson ruhiyatiga ta'sirini o'rganadi. Xristianlikda Iso Masihning insoniyatni najotkor sifatida qabul qilinishi, xristianlarning diniy e'tiqodlarini shakllantiradi va ularning ruhiy holatiga bevosita ta'sir qiladi. Islomda esa, Allohning buyruqlariga bo'ysunish, musulmonlarni ichki tinchlikka va o'zlarini to'g'ri yo'lda saqlashga chorlaydi. Dinshunoslikda psixologik yondashuv orqali dinning insonlar ruhiy holatiga qanday ta'sir qilishini, ularning axloqiy qarorlar va hayotdagi yo'nalishlarini aniqlash mumkin [11,B.112].

Xristianlik va islom — insoniyat tarixidagi eng keng tarqalgan, chuqur ildizlarga ega va madaniy hamda ma'naviy taraqqiyotga ulkan ta'sir ko'rsatgan ikki buyuk dindir. Dinshunoslik nuqtai nazaridan olib qaralganda, bu ikki din ko'plab o'xshashlik va farqlarga ega bo'lib, ular orqali jamiyatlarning ijtimoiy tuzilmasi, axloqiy qadriyatlari va madaniy taraqqiyoti tahlil qilinadi. Xususan, tarixiy, sotsiologik, madaniyatshunoslik va psixologik yondashuvlar orqali ularning inson hayoti va jamiyat taraqqiyotiga qanday ta'sir ko'rsatgani aniqlanadi. Islom va xristianlik e'tiqodida yagona Xudoga ishonch, najot, axloqiy kamolot va ijtimoiy adolat asosiy o'rin tutadi. Shu bilan birga, ularning muqaddas matnlari, payg'ambarlar haqidagi tasavvurlari, diniy amaliyotlari va jamiyatdagi roli turlicha ko'rinishda namoyon bo'ladi. Bu tafovutlar, bir tomondan, tarixiy sharoitlar va madaniy kontekst bilan bog'liq bo'lsa, boshqa tomondan, har bir dinning o'ziga xos ilohiy yondashuviga tayangan holda shakllangan. Zamonaviy dunyoda bu ikki din orasida muloqot, bag'rikenglik va o'zaro tushunish tamoyillarining kuchayishi global tinchlik va barqarorlik uchun muhim omillardan biridir.

FOYDANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Абдуллаев Ш. Диншунослик асослари. – Тошкент: Ўқитувчи, 2019. – 62-бет.

2. Маҳмудов Қ. Ислом таълимоти ва жамият. – Самарқанд: Илм ва ҳаёт, 2021. – 104-бет.
3. Григорьев В.П. Краткий курс христианской теологии. – Москва: Наука, 2018. – 56-бет.
4. Абдуллозимов А. Основы исламского вероучения. – Тошкент: Ислом абад, 2020. – 112-бет.
5. Каримов Т. Ислам в современном мире. – Бухара: Китоб, 2021. – 79-бет.
6. Аббасова Л. Ислам и христианство: маросимы и обряды. – Тошкент: Наука, 2022. – 143-бет.
7. Шарипов У. Мораль и этика в исламе. – Самарқанд: Маданият, 2023. – 131-бет.
8. Набиева Ф. Диннинг тарихий **ривожланиши**. – Тошкент: Илм, 2019. – 94-бет.
9. Исмаилова М. Дин ва жамият: социологик таҳлил. – Самарқанд: Ижод, 2020. – 68-бет.
10. Гуломова Н. Ислом ва христианлик санъати. – Тошкент: Наука, 2021. – 145-бет.
11. Рахмонов А. Дин ва инсон: психологиявий тушунча. – Бухара: Ҳақиқат, 2022. – 112-бет.